

## Ə D Ə B İ Y Y A T Ş Ü N A S L I Q

UOT 82:316.3

ULDUZ QƏHRƏMANOVA\*

### CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR YARADICILIĞINDAKI MÖVQEYİ

*1905-ci il inqilabi bütün Rusiyanı və Yaxın Şərqi sarsıtdı. Onun gurultuları sayəsində “Molla Nəsrəddin jurnalı” yarandı. Sabirin əsl xalq şairi, inqilabçı satirik kimi yaradıcılığı 1905-ci ildən sonra, xüsusən “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri ilə formalaşmışdır. Bu jurnal Sabiri mübariz, döyüşkən şair kimi yetişdirdi. Şüurlara, zehinlərə oyadıcı təsir göstərən “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbi Azərbaycan ədəbiyyatına həm də M.Ə.Sabiri (1862-1911) bəxş etdi. Sabirin bir novator kimi Azərbaycan, Yaxın və Orta Şərq xalqlarının poeziyasında yeni tipli satiranın banisi kimi yüksəlməsində mühüm və həlledici amillərdən biri də “Molla Nəsrəddin” jurnalının meydana çıxması, onun milli ədəbiyyatda, ədəbi fikirdə açdığı yeni istiqamət oldu.*

**Açar sözlər:** Mirzə Ələkbər Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə, Molla Nəsrəddin, jurnal, tarix, real, novator

Sabirə qədərki milli ədəbiyyatın inkişafında son keçid mərhələsi, dayaq nöqtəsi qismən “Molla Nəsrəddin” jurnalı və onun ətrafında cəm olmuş ziyalılar sayılmalıdır ki, bu barədə, xüsusən Sabir-“Molla Nəsrəddin”, Sabir-Mirzə Cəlil əlaqələri haqqında yeri gəldikcə müfəssəl danışılırdı. 1905-ci il inqilabi bütün Rusiyanı və Yaxın Şərqi sarsıtdı. Onun gurultuları sayəsində “Molla Nəsrəddin jurnalı” yarandı. C.Məmmədquluzadə və Ömər Faiq Nəmanzadə birlikdə mədəniyyət tariximizin səhifəsini çevirdi, yeni səhifə açdı, bütün islam aləminə, yəni müstəmləkə halında yaşayan Şərqə hay-haray saldı, inqilab bayrağını yüksəklərə qaldırdı. “Molla Nəsrəddin” jurnalının yaratdığı ədəbi məktəb çox çəkmədi ki, ədəbiyyatın əsas inkişaf istiqamətlərindən birinə çevrildi. Şüurlara, zehinlərə oyadıcı təsir göstərən “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbi Azərbaycan ədəbiyyatına həm də M.Ə.Sabiri (1862-1911) bəxş etdi. Sabirin bir novator kimi Azərbaycan, Yaxın və Orta Şərq xalqlarının poeziyasında yeni tipli satiranın banisi kimi yüksəlməsində mühüm və həlledici amillərdən biri də “Molla Nəsrəddin” jurnalının meydana çıxması, onun milli ədəbiyyatda, ədəbi fikirdə açdığı yeni istiqamət oldu. Bu jurnal milli ədəbiyyatımızda yeni üslub, zamanın üslubunu yaratdı. Sabir də jurnalın aparıcı ədəbi şəxsiyyətlərindən birinə çevrildi. Sabiri “Molla Nəsrəddin”siz təsəvvür etmək mümkün olmadığı kimi, “Molla Nəsrəddin”i də Sabirsiz düşünmək çətindir...İctimai-bədii fikrimizin bu iki böyük dühası sanki ekiz qardaşdılar (5;14-15).

Sabirin əsl xalq şairi, inqilabçı satirik kimi yaradıcılığı 1905-ci ildən sonra, xüsusən “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri ilə formalaşmışdır. Bu jurnal Sabiri mübariz, döyüşkən şair kimi yetişdirdi.

Təbii ki, 1905-ci il inqilabı, xüsusilə “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri Sabir yaradıcılığında yeni bir mərhələnin başlanğıcına səbəb olmuşdur. A.Şaiq Sabirin poeziyasını “Molla Nəsrəddin” məcmuəsinin “ruhu” adlandırır və Sabirin ölümündən sonra məcmuənin günü-gündən zəiflədiyini iddia edirdi. Rusiyada baş verən 1905-ci il inqilabından sonra Tiflisdə və Bakıda milli dillərdə qəzetlər, məcmuələr nəşrə başladığında, Sabir mətbuat aləmində görünür. Onun mənalı satiraları, xüsusən Şərqin böyük mühərriri C.Məmmədquluzadənin nəşr etdiyi məşhur “Molla Nəsrəddin” jurnalı səhifələrində geniş intişar tapır, çox keçmir ki, Hophopun şöhrəti Azərbaycan sərhədlərini aşıb, Orta Asiyaya, İrana, Türkiyəyə və başqa ölkələrə də yayılır. Bakı mühiti, fəhlə hərəkatı ilə yaxından tanışlıq Sabirin yaradıcılığına müsbət təsir göstərdi və

Bakıda yaşadığı dövr Sabir yaradıcılığının ən məhsuldar dövrüdür. (1910-cu ildən Şamaxıdan Bakıya köçüb-U.Q.) Şair Bakıda Balaxanıda müəllimlik etdiyi vaxt o zaman Tiflisdə çıxan “Molla Nəsrəddin” jurnalında iştirakını davam etdirirdi. Həmçinin Bakı mətbuatında fəal çıxışlar edirdi.

1906-cı ilin aprel ayında nəşrə başlayan “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə Sabir qüdrətli satirik bir şair kimi tanındı. Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalının səhifələrində dərc olunan hər bir satirası mürəkkəb ictimai hadisələrlə dolu olan zamanın əks-sədasıdır. Sabirin satirası ona görə yaşayır və sevilə-sevilə oxunur ki, o əsl həyat poeziyasıdır, “əsrin ayinəsidir”, “bir xalq ki öz qüsurlarını görür və bu qüsurlara gülür, deməli, o xalq oyanmışdır. O zaman Sabirin də, C.Məmmədquluzadənin də, başqa molla-nəsrəddinçilərin də gülüşü xalqın məhz oyanması əlaməti idi” (8, 23).

“M.S.Ordubadı də “Molla Nəsrəddin”lə müqayisədə üstünlüyü Sabirə verirdi. Bəziləri hətta bu məsələni “Sabirmi?” “Molla Nəsrəddinmi?”-şəklində qoyurdular. Sabiri dövrün ədəbi mühitində başa düşməyə cəhd edən tənqid bu cəhətdən bir problemi yaxşı sezirdi; bu Sabir və “Molla Nəsrəddin” məcmuəsi məsələsi idi, daha doğrusu, Sabirin meydana çıxmasında jurnalın, o cümlədən jurnal üçün Sabirin rolu məsələsi idi. Bu düzdür ki, Sabirin “Molla Nəsrəddin”ə gəlişi ilə onun poeziyası tamam yeni yola düşür. Ancaq bu da inkaredilməzdir ki, sonrakı satiralarının müəyyən ünsürləri onun əvvəlki şeirlərində də özünü hiss etdirirdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə Sabiri bir-birinə qarşı qoymaq, “Sabir “Molla Nəsrəddin”i yetişdirmişdir”, yoxsa “Molla Nəsrəddin” Sabiri yetişdirmişdir?-kimi vaxtilə gedən qeyri-elmi mübahisə birinci növbədə diqqəti cəlb edir. Yazıçı M.S.Ordubadı “əcəba, Sabir “Molla Nəsrəddin”in naşiri-əfkarı, yaxud “Molla Nəsrəddin” Sabirin naşiri-əfkarı idi?-sualını irəli sürmüş və üstünlüyü Sabirə vermişdir. M.S.Ordubadıya görə, “Molla Nəsrəddin” jurnalına geniş qazandıran, onu intişar etdirən birinci amil Sabirdir; Sabirdən sonra “Molla Nəsrəddin” jurnalı “ağır həyat keçirmiş”, tənəzzülə uğramışdır” (6; 13”). Məmmədkazım Ələkbərli “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə Sabirin qarşılıqlı əlaqəsini şərh edərək demişdir: “Molla Nəsrəddin” Sabirə yaraşırdı, Sabir də “Molla Nəsrəddin”ə. Bunlar bir-birini bəzəyir və tamamlayırdı (2; 20).

Professor Əziz Şərif isə mübahisəni belə şərh etmişdir: “Sabir olmasaydı, “Molla Nəsrəddin” jurnalı qazandığı nüfuzu qazana bilməzdi” fikri doğru isə, “Molla Nəsrəddin” olmasaydı, Sabir də meydana gələ bilməzdi fikri də doğrudur. Bu iki sima-“Molla Nəsrəddin jurnalının” kollektiv siması ilə xalq şairimiz Sabirin siması ayrılmaz surətdə, bərk-bərk bir-birinə bağlıdır, bunlar bir-birindən ayrılmayır” (7;70).

A.Zamanov prinsip etibarilə bu fikirlərin hər ikisinin-Məmmədkazım Ələkbərlinin və Əziz Şərifin doğruluğunu qəbul edir və belə yekunlaşdırır: “Molla Nəsrəddin”də, molla-nəsrəddinçilərin “ağsaqqal yoldaşı” Cəlil Məmmədquluzadə də, Sabir də o zamankı ictimai mühitin məhsuludur. Onları 1905-ci il inqilabı yetişdirmişdir. 1905-ci il inqilabı olmasaydı, nə “Molla Nəsrəddin”, C.Məmmədquluzadə, nə Sabir, nə də onların məsləkdaşları olan digər yazıçılar yetişə bilərdilər (8; 173-174).

“Molla Nəsrəddin” nəşrə başlar-başlamaz C.Məmmədquluzadənin ifadəsi ilə desək, jurnalın səhifələrində Sabirin qopardığı “nərilti və gurultu” həyatdan uzaq gəzən, köhnə üsulla qəzəl, qəsidə yazan şairləri oyatdı, onların yaradıcılığına yeni istiqamət verdi. “Hophop” təxəllüsü Sabirin şeri jurnalda çıxmamışdan əvvəl var imiş və bu təxəllüs C.Məmmədquluzadənin öz təxəllüsü imiş ki, sonradan Sabirə keçmişdir. “Hophop” imzasından C.Məmmədquluzadə tez-tez istifadə etmişdir. Ona görə də “Hophop” imzası ilə dərc edilmiş bütün əsərləri seçmədən, ayırmadan Sabirə isnad etmək və ya “Sabirə yalnız “Hophop” imzası ilə yazırdı”, deyə o biri imzalarla və ya imzasız dərc edilmiş şeirlər arasında Sabirin şeirlərini axtarmaq yanlışlıqdır. Bu da jurnaldakı əsərlərin müəllifini tapmağı çətinləşdirir. Buna görə də, jurnalda

çap edilmiş yüzlərcə şeirlər arasında Sabirin satiralarını seçərkən, yalnız imzaya deyil, şeirlərin məzmunu, mətni, dili, üslubu, cümlə quruluşu, hətta imlasına belə diqqət yetirmək lazımdır.

Ə.Haqqverdiyev də Sabir və “Molla Nəsrəddin” jurnalının qarşılıqlı əlaqəsinə vaxtilə belə şərh vermişdir: “Sabir həqiqət şairdə böyük məharət yetirmiş şair idi. Sabir “Molla Nəsrəddin”dən çox qabaqlar şeirlər yazardı. Nəhayət, Sabiri “Sabir” edən “Molla Nəsrəddin” oldu. Təb Sabirin idi, qafiyəpərdazlıq Sabirin idi, istedadı-şəriyyə Sabirin idi, fəqət mövzu verən “Molla Nəsrəddin” və Mirzə Cəlil idi. Ə.Haqqverdiyev (4) Mollanəsrəddinçilərdə atalar sözü və məsəllərin kinayəli şərhinin müxtəlif cəhətlərini görürük: birinci halda atalar sözü və məsəllərin hikmətini saxlamaq şərti ilə onun mənasında dəyişiklik yaradırdılar. Bu dəyişiklik isə ifşa formasında idi.

Xalq: “Atı at yanında bağlarsan, həmrəng olmaz, amma həmxasiyyət olar.”

“Molla Nəsrəddin”: “Atı atın yanına bağlasan, xan görüb deyər: birinci bağışla mənə” və s.

“Molla Nəsrəddin” də belə ifşa formalı “atalar sözləri” boldur. Məsələn: “Adam yata-yata alim olur”, “İşləmək adamı puça çıxardar”, “İkiarvadlı ev bərəkətli olar”, “Başladığın yarıda qoy”, “Eşşəyə gücü çatmır, müsəlmanı tapdalayır” və s. Bu qəbil məsəllərdə hikmət yalnız kinayə fonunda verilirdi. Jurnalda xalq məsəlindən hər ictimai təbəqənin öz mənafeyinə uyğun istifadə məsələsinə toxunulur, xalq hikməti az danışmağın gözəlliyi haqqında dolğun ifadələr yaratmışdır.

Jurnalda xalq yaradıcılığı nümunələrindən olan tapmacalardan da son dərəcə müvəffəqiyyətli şəkildə istifadə üsulu da diqqəti cəlb edir. “Molla Nəsrəddin” jurnalının güclü satira vasitələrindən olan “tapmaca” formasından vəcdə gələn Sabir də bir başqa tərzdə bəhrələnmişdir. Belə ki, həmin şəkildə özü suallar qurur və cavablar verirdi. Məsələn:

Molla Nəsrəddin:

1. Göydə ulduz çoxdur, ya müsəlman bazarında qumarxana?
2. Harada bir elə təlim kitabı ələ gətirmək olar ki, müsəlman uşağına türk dilində savad öyrətmək mümkün ola?
3. Tənbəlik və qeyrətsizlik hansı məmləkətin karxanalarında çıxır?
4. O, hansı şəhərdir ki, qlava divanxanasının on iki nəfər müsəlman vəkilinin cümləsi bisavad və məhz biri ancaq hıqqana-hıqqana adı yazı bilər? və s.

M.Ə. Sabir:

Tap görüm:

Hər kiçiklər, kiçik ikən böyüyür,

O nədir ki, böyük ikən kiçilir?

Al tapdım:

Bu kiçilmək fəqət müsəlmanın

Boyuna hər bir əmrə biçilir.

Sual:

Eyb ikən şəxsə görə nəfsini öymək, əcəba,

Şeyxül-islam özünü bunca nə təqdir ediyor?

Cavab:

Molladır çünki, o öz gördüyü rüyalarını

Başqadan sormayı, ancaq özü təbir ediyor.

Sabirin bu qəbildən olan sual-cavabları onun “tapmaca” forması ilə tapmacadan çox-çox uzaq olan əsil bədii sualları arasında keçid təşkil edir. Bu cür sual-cavablar, bir tərəfdən, özünün məhz “tapmaca” formasından nəşət etməsini qismən aydın şəkildə nümayiş etdirir, digər tərəfdən, keçid bir mərhələ olmaqla Sabirin əksər bədii suallarının “tapmaca” şəkildən inkişaf

etməsi hökmünü əyaniləşdirir. Ulu babalarımız bu formanı məhz ona görə yaratmışlar ki, insan öz beynini, idrakını inkişaf etdirdirsin. Sabiri bu formaya müraciət etməyə çağıran səbəblərdən biri də tapmacanın məhz həmin səmərəli toxumu idi, Sabir də düşündürmək və nəticə hasil etdirmək istəyirdi. Beləliklə, şifahi ədəbiyyat formasını yazılı ədəbiyyata gətirən “Molla Nəsrəddin”-in təşəbbüsünə, novatorluğuna Sabir səs verərək onu daha da təkmilləşdirirdi.

Xalq yaradıcılığında tapmacalar insanı düşündürən, onun aqlını sürətlə nəticə çıxarmağa sövq edən bir formadır. Həmin forma məcbur edir ki, insan həyatdakı hadisə və əşyaları aqlən müqayisə etsin, düşündürsün, nəticə hasil etdirdirsin. Sabiri də bu formaya müraciət etməyə çağıran səbəblərdən biri də məhz bu idi.

M.Ə.Sabir:

Nə lap kiçik, nə də çox da çox iridir,  
Qarnı yoğun, boynu da dam tiridir,  
Ruhu ölüb, nəfsi hələ diridir,  
İnsaniyyət paltarının kiridir.  
Məmdəlidir, əksiklərin biridir!  
Molla əmu, gör tapdım, ya tapmadım.

Sabir şeirlərində əsas yer tutan bədii suallar da “tapmaca” formasından gələn qiymətli bəhrələrdir. Sabirin bu qəbildən olan sual-cavabları onun “tapmaca” forması ilə tapmacadan çox-çox uzaq olan əsl bədii sualları arasında keçid təşkil edir.

M.Ə.Sabir:

Nə bilirdik, nə zəhirmardı kitab?  
Biz olan evdə haçan vardı kitab?

Yaxud:

Naəhl olana mətləbi qandırmaq olurmu?  
Söz qanmıyana zor ilə qandırmaq olurmu?

Sabirin şeirlərində əsas yer tutan bədii suallar “tapmaca” formasından gələn qiymətli bəhrələrdir. İlk baxışda həmin bədii suallarla “tapmaca” forması arasında heç bir üzvi əlaqə olmaması güman edilə bilər; buradakı həqiqət yalnız ondan ibarət ola bilər ki, doğrudan da, formal zahiri cəhətlə həmin yaxınlığı təsəvvürə belə gətirmək olmaz. Məsələ də burasındadır ki, Sabirin bədii sualları ilə “tapmaca formasındakı” bağlar o dərəcə incədir ki, onu ilk baxışda seçmək mümkün deyildir. Əks halda, Sabir təqlidçi olmuş olardı, surət köçürən (kopiyaçı) olardı. Sabir daha Sabir olmazdı. Bu jurnal ədəbi mühitdə bir çevriliş, böyük bir inqilab idi. Jurnal yeni bir ədəbi məktəbin qapılarını təybatay açır. “Molla Nəsrəddin”-in ilk nömrəsi Şamaxıda Sabirə də çatdı. O gördü ki, jurnal sağlam fikirlər, mütərəqqi ideyalar aynası olduğu kimi, eyni zamanda, yüksək sənətkarlıq meydanıdır.

Molla Nəsrəddin:

Gər qeyriləri cəmdəyinə vursala, dinmə!  
Gər başın əyib peysərinə dursala, dinmə!  
Pamal edə düşmən səni, səbr et, bala dinmə!  
Ya zülm edə, ya boynuna kəndir sala, dinmə!

M.Ə.Sabir:

Millət necə tarac olur, olsun, nə işim var?!  
Düşmənlərə möhtac olur, olsun nə işim var?!  
Qoy mən tox olum, özgələr ilə nədi karim,  
Dünyavi cahan ac olur, olsun, nə işim var?!

Molla Nəsrəddin:

“A mollalar. Niyə məni döyürsünüz?...Olmaya qorxursunuz ki, əyilib camaatın qulağına

bir neçə söz pıçıldayam, bir neçə mətləblərdən agah edərəm?...Mən də mollayam, siz də mollasız. Amma bir balaca təfavütümüz də budur ki, mən, heç olmasa, bir parça qalın kağız üstə bir neçə nağıl-nuğul yazıb, ilan-qurbağa şəkli çəkirəm və paylayıram müsəlmanlara ki, oğul-uşaq şəkillərə baxıb gülsünlər və nökrələr kağızını alışıq edib asanlıq ilə ocağı yandırsınlar. Amma siz mollalar deyirsiniz: uşaqların da canı cəhənnəmə, nökrələrin də!”

M.Ə.Sabir:

Səs salma, yatanlar ayılar, qoy hələ yatsın,  
Yatmışları, razı deyiləm, kimsə oyatsın.  
Tək-tək ayılan varsa da, həqq dadına çatsın.  
Mən salim olum, cümlə-cahan batsa da, batsın...

Şübhəsiz bu misralar “Molla Nəsrəddin”-in birinci nömrəsinin ilk səhifəsində çəkilmiş şəklə işarə edilir. Sabir də həmin şəklə işarə vurur.

Sabir xüsusilə Füzuli ilə daha yaxından bağlı bir sənətkardır. Bu həqiqəti C.Məmmədquluzadə hamıdan əvvəl görüb qeyd etmişdir. O, 1925-ci ildə Füzuli haqqında yazdığı məqaləsində “Molla Nəsrəddin” jurnalında iştirak edən şairləri, o cümlədən daha çox Sabiri nəzərdə tutaraq yazırdı: “Füzuli “Molla Nəsrəddin”-in birinci nömrəsindən başlayıb bu günə qədər məcmuəmizdə iştirak etmiş və şeirlər yazmışdır...Füzuli bizim məcmuəmizdə işləyir...İnanmırsınız götürünüz ”Molla Nəsrəddin” məcmuələrini tökünüz qabağınıza hansı şərə baxsanız görəcəksiniz ki, onda Füzulidən bir duz vardır” (3;46”).

A.Bayramoğlu Sabir və “Molla Nəsrəddin” münasibətləri ilə əlaqəli belə yazır: “Sabirin satira proqramı “Molla Nəsrəddin”-in nəşrindən əvvəl meydana idi. Ancaq o elə proqram olaraq qalar, bəlkə də unudulardı, yaxud layiqincə həyata keçirilə bilməzdi. “Molla Nəsrəddin” öz gəlişi ilə hələ mövqeyi və təsiri bərkiməmiş bir ədəbi proqrama tərəfdar və həmməslək olaraq onun pərvəriş tapmasını, sürətlə inkişafını şərtləndirdi” (1;44).

## ƏDƏBİYYAT

1. Bayramoğlu A. Mirzə Ələkbər Sabir. Həyatı və əsərləri. Bakı: Qismət, 2003, 320 s.
2. Ələkbərli M. Ağlar güləyən haqqında Sabir (Məqalələr məcmuəsi). Bakı: Az SSR EA, 1962, s. 12-53
3. Əlimirzəyev X. C.Məmmədquluzadənin Sabirə münasibəti // ADU-nun elmi əsərləri. İctimai elmlər seriyası, 1962, № 2, s. 45-53
4. Haqverdiyev Əli “Molla Nəsrəddin” haqqında xatıratım, “Hücum” jurnalı, 1933, № 1-2
5. Məmmədov M. İdeal qardaşları. Bakı: Azərnəşr, 1967, 184 s.
6. Ordubadi M.S.Sabir (müqəddimə) // “Hophopnamə”, Bakı: Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı, 1922, 476 s.
7. Şərif Ə. Sabir və Molla Nəsrəddin // Sabir (Məqalələr məcmuəsi). Bakı: Az SSR EA, 1962, s. 69-92
8. Zamanov A. Sabir gülür. Bakı: Gənclik, 1981, 258 s.

*\*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,  
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru  
e-mail: ulduzkahraman1@gmail.com*



## Ulduz Gahramanova

### The position of Jalil Mammadguluzadeh in the work of Mirza Alekper Sabir

The revolution of 1905 shook all Russia and the Middle East. Thanks to his roar, "Molla Nasreddin's Magazine" was created. Thanks to his roar, "Molla Nasreddin's Magazine" was created. Sabir's work as a genuine national poet, a revolutionary satirist, has been shaped by the publication of Molla Nasreddin magazine since 1905. This magazine brought Sabir as a brave, warrior poet. The literary school "Molla Nasreddin", which has a great effect on the minds, has also given the Azerbaijani literature MA Sabir (1862-1911). One of the important and decisive factors in the rise of Sabir as the founder of a new type of satire in the poetry of the peoples of Azerbaijan, the Middle East, and the emergence of the journal Molla Nasreddin was a new direction that he opened in national literature and literary thought.

**Keywords:** *Mirze Elekber Sabir, Jalil Mammadguluzadeh, Molla Nasreddin, magazine, history, real, innovator.*

## Улдуз Гахраманова

### Позиция Джалила Мамедгулузаде в творчестве Мирзы Алекпера Сабира

Революция 1905 года потрясла всю Россию и Ближний Восток. Как отклик этой революции был создан Журнал «Молла Насреддин». Сотрудничество М.А.Сабира как истинного национального поэта, революционного сатирика с этим журналом началось с 1905 года. Этот журнал сформировал Сабира как смелого поэта-воина. Литературная школа "Молла Насреддин", оказавшая огромное влияние на сознание и разум, также дала азербайджанской литературе такого великого поэта, как М.А.Сабир (1862-1911). Одним из важных и решающих факторов становления Сабира как основателя сатиры нового типа в поэзии народов Азербайджана, Ближнего Востока и появления журнала Молла Насреддин было новое направление, которое он открыл в национальной литературе и литературной мысли.

**Ключевые слова:** *Мирза Алекпер Сабир, Джалил Мамедгулузаде, Молла Насреддин, журнал, история, реал, новатор.*

*(filologiya elmləri doktoru, professor Hüseyn Həşimli tərəfindən təqdim edilmişdir)*

**Daxilolma:** İlk variant 24.01.2020

Son variant 19.03.2020